

Кравчук В.М., ТНЕУ

ДЕРЖАВА І КУЛЬТУРНО-РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

В этой статье поднимается важный вопрос о роли и значении культурно-религиозных общественных организаций в гражданском обществе, проанализирована правовая база их функционирования, сформулировано правовое содержание их отношений с государством и правительственными структурами.

The important question about the role and the significance of the cultural-religious community organizations in a civil society is raised in this article, the law basis of its function is analyzed and the law contents of its relations between the state and the government structures are formulated.

Сьогодні Україна перебуває у надзвичайно хиткому, нестабільному стані, який характеризується тим, що треба негайно відшукати нову модель стабільності, визначати шляхи виходу з кризи одночасно в різних сферах життєдіяльності: духовній, соціальній, політичній і економічній. В усіх цих просторах одночасно протікають життєво важливі для України процеси: утвердження української державності; становлення національної свідомості; побудова громадянського суспільства.

Історичний досвід державного будівництва засвідчує, що будь-яке державне утворення лише тоді мало шанс на існування, коли опиралося на підтримку свідомих громадян. Що стосується свідомості українців, то наприкінці ХХ ст. вона зазнала потужних стресів, що розділили їх життя на «до» і «після». Це – Чорнобильська катастрофа, яка підірвала міф про «мирний атом», а з цим і фізичне та соціально-психологічне здоров'я нації. Це і розпад російсько-радянської імперії, крах міфу про «нову советську людину», і також кінець глобального міфу про «світле майбутнє». Тепер людина опинилася у вирі невизначеності, в хиткому, нічим не захищеному просторі, де треба мати волю до життя, власні орієнтири, особисту відповідальність і здатність робити вибір. Людей охоплюють почуття безнадії, розчарування, відчаю, соціальної відчуженості та втрати віри у майбутнє. Суспільством оволоділо почуття соціальної апатії [1, 103]. Такий стан суспільства є найбільшою перешкодою на шляху розбудови громадянського суспільства і його демократизації. Тим паче, люди перебувають ще далеко від уявлення про громадянське суспільство, від усвідомлення його необхідності, хоча це, очевидно, єдина можливість розбудувати соціальну, демократичну, правову державу.

Позитивною, на нашу думку, тенденцією у цьому контексті на сьогодні є значне поширення культурно-релігійних організацій, які покликані задовольнити насамперед духовні потреби особистості. Це має велике значення для розбудови в Україні правової держави і громадянського суспільства, оскільки найважливішою передумовою і разом з тим ознакою громадянського суспільства є особистість, від характеристик якої залежить якість самого суспільства. Формування особистості, її основних рис, підвищення її культури, виховання моральних якостей, розвиток самоцінних індивідів – це одне із завдань, що притаманні культурно-релігійним та просвітницьким організаціям.

Нажаль питання взаємодії держави і культурно-релігійних організацій у громадянському суспільстві в такому контексті не достатнього

досліджені у наукових працях, хоча, загальна проблематика громадянського суспільства, громадських організацій в цілому досить широко обговорювалася у наукових колах. Зокрема, деякі аспекти досліджувалися у працях Н. Гаєвої, А. Карася, М. Козюбри, А. Колодія, Л. Кормич, М. Новікова, С. Рябова, О. Скрипнюка, Д. Шелеста та ін.

Зважаючи на вищевикладене, завданням цієї роботи є визначення ролі культурно-релігійних організацій у громадянському суспільстві, аналіз їх правового статусу, з'ясування правового змісту взаємовідносин таких громадських організацій та держави і владних структур.

Проблема громадянського суспільства повинна співвідноситися з купністю тих цінностей, ідей, без яких не можуть існувати ні спілкування, ні самосвідомість, ні потаємні форми внутрішнього людського досвіду, який є невід'ємною частиною нормального життя будь-якого цивілізованого суспільства. Власне, за своєю суттю, це є релігійний, моральний досвід, що забезпечує певний внутрішній зв'язок і взаєморозуміння між людьми.

Громадянське суспільство, яке в ідеалі прагне до вільної комунікації між людьми (що і є його основним підґрунтям), в тій чи іншій формі відмовляється від характерного для традиційних суспільств принципу пропонованої або обов'язкової віри. В громадянському суспільстві сфера релігійних відносин є сферою факультативною, коли віруюча частина громадян – саме через свою свободу – приймає на себе ті чи інші конфесійні зобов'язання. (Звичайно, в будь-яких, навіть в найбільш вільних суспільствах, можуть виникати і розповсюджуватися тоталітарні або нелюдські секти та групи. Проте, юридично доведена практика нелюдського відношення до людей вже виходить з простору релігійних свобод і зміщується у площину кримінально-правових відносин.)

У цій непримусовості зі сторони суспільства, в цій факультативності – особлива значимість і сила релігійної сфери в контексті громадянського суспільства [2, 132–133]. Саме в рамках громадянського суспільства сфера релігійних відносин виявляється лабораторією життєво важливих для суспільства форм соціального, морального, благодійного і загальнокультурного служіння людей. Саме вільні релігійні союзи відіграють у сучасному суспільстві незамінну роль стримування сваволі і корупції, підтримки соціально знедолених, організації систем гуманітарної допомоги, підтримки та відновлення історичних пам'ятників культурного мистецтва, історико-релігійних наукових досліджень тощо. До кола їхніх завдань належить також виховання релігійної толерантності, терпимості, милосердя; допомога і сприяння в життєвій переорієнтації особам, які втратили моральні орієнтири або відкинуті суспільством. Тобто культурно-релігійні організації беруть участь і підтримують усе те, що складає незмінне духовне та змістовне багатство сучасного суспільства. Релігійна сфера виявляється особливим, невичерпним джерелом творчої динаміки людського життя. Причому цій динаміці характерно переростати свої вихідні конфесійні і догматичні рамки, створюючи можливості і передумови спілкування і взаємодії між людьми. Роль церкви, крім того, є особливою, оскільки вона відділена від держави і економічно є досить незалежною, щоб відстоювати принципи громадянського суспільства.

Все вищевказане дозволяє пояснити виникнення та активізацію діяльності релігійних громадських організацій в період розбудови Укра-

їнської правової держави, які планують і реалізують свою діяльність на правових засадах взаємодії з державою та іншими соціальними інститутами громадянського суспільства, а також значним чином впливають на процес правового регулювання суспільних відносин.

Правові основи діяльності релігійних організацій як громадських об'єднань, їх взаємодії з державними і іншими соціальними інститутами закріплено в Конституції України, Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» [3]. Конституція України відокремлює діяльність церкви як релігійної структури від держави, але надає кожній людині право на свободу віросповідання, світогляду та релігійну діяльність.

Значним фактором, який глибоко впливає на сферу взаємовідносин релігійних інституцій з державою, суспільними організаціями та об'єднаннями, є ступінь розуміння і визначення церквою її особистої позиції щодо актуальних суспільних проблем. Церква, в умовах недостатнього розвитку інституціонального рівня громадянського суспільства є структурою, яка поєднує багато зв'язків у соціальній системі і взаємодіє з державою у сфері культури, екології, охорони здоров'я, виховання, права, просвітництва, правоохоронної діяльності, профілактики правопорушень, піклувальної діяльності щодо осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі тощо. А, на останніх президентських виборах, ми могли спостерігати активну діяльність церкви і в політичному житті (хоча закон забороняє релігійним організаціям брати участь у діяльності політичних партій і надавати їм будь-яку допомогу) [3].

Позитивним положенням у зазначеному законі, на відміну від інших законів, що містять норми стосовно створення і діяльності будь-яких громадських організацій (в тому числі від «рамкового» закону «Про об'єднання громадян»), є те, що тут опосередковано передбачено договірну форму нормативно-правового регулювання. Зокрема, ст. 9 встановлює, що нерегламентовані законом відносини держави з релігійними управліннями і центрами, в тому числі й тими, що знаходяться за межами України, регулюються відповідно до домовленостей між ними і державними органами.

Не дивлячись на це, М.М. Новіков піддає цей закон критиці, вказуючи, що він потребує принципових змін, оскільки незадовільно вирішує питання правового статусу релігійних організацій, не надає можливості порівняти права релігійних організацій з іншими громадськими організаціями, не забезпечує повного рівноправ'я всіх релігійних організацій як суб'єктів соціальних відносин. Це суперечить принципам єдності громадянської ініціативи і державної підтримки, збалансованості інтересів держави й особистості, правової міжнародної співдружності [4]. Натомість, дослідник вважає, що більш значно на правовому рівні дозволяє впливати на механізм взаємодії між державою і громадянським суспільством через релігійні організації документ «Типові положення про управління у справах релігії», який є широко розповсюдженим для користування у міських держадміністраціях. Так, «Типове положення про управління у справах релігії Київської міської державної адміністрації, відділ у справах релігії обласної та Севастопольської державної адміністрації», яке (а також аналогічні йому) затверджене постановою

Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2000 р. № 1547, дозволяє визначити правові основи взаємодії держави з релігійними організаціями. Мета створення управління пов'язана з формуванням державно-церковних відносин, реалізацією права кожної особи на свободу світогляду і має достатньо широкий обсяг повноважень:

- забезпечення гарантій громадянам щодо реалізації їх прав на свободу світогляду шляхом надання їм конкретних місць для проведення релігійних обрядів;
- запобігання розпалюванню ворожнечі, втручання у справи релігійних організацій з боку органів держави і навпаки;
- координація дій влади та органів місцевого самоврядування з питань релігії, контроль додержання законодавства про свободу світогляду та діяльність релігійних організацій, підготовка пропозицій з проблем державно-церковних відносин; організація і методична допомога як органам держави і місцевого самоврядування з цих питань, так і релігійним організаціям;
- попередній розгляд статутів (положень) релігійних організацій тощо.

Управління має право надавати обласним державним структурам пропозиції щодо передачі культових будинків, майна у власність релігійних організацій, подавати пропозиції скасування рішень з питань свободи віросповідання, що суперечать законодавству країни як з боку релігійних організацій, так і з боку влади цих державних і місцевих структур.

Незважаючи на таку «довіру» до релігійних організацій з боку держави, вона, на наше переконання, вибірково, за наявності достовірної інформації про порушення законодавства, прав і свобод людини або за наявності інших підстав, повинна контролювати діяльність керівників і членів добровільних релігійних об'єднань. Специфіка і потужність впливу релігійної організації на свідомість людини інколи може призвести до трагедій масового масштабу, коли ця організація має приховану протиправну мету. Під дією заборонених і соціально-небезпечних засобів і прийомів психічного впливу на свідомість і підсвідомість людини її психіка дуже швидко порушується, людина опиняється під значним психічним контролем псевдорелігійних діячів. Це шкодить не тільки самій людині, а також її сім'ї та суспільству в цілому. Прикладом таких випадків може служити діяльність так званого «Білого братства».

Доцільним вважаємо спрямування діяльності громадських релігійних організацій у потрібне для суспільства русло. Так, можна надати право релігійним організаціям у місцях позбавлення волі, у виховно-трудовах колоніях, а також у спеціальних навчальних установах для дітей і підлітків здійснювати духовно-виховну роботу з метою поліпшення психологічного клімату серед цих осіб, контролювати умови життя і здоров'я засуджених, дозвілля і духовний стан даних категорій осіб. Можна уповноважити релігійні організації на створення центрів реабілітації та психологічної допомоги засудженим після відбування покарання, надати їм право утворювати притулки для неповнолітніх безпритульних та для осіб без постійного місця проживання, здійснювати соціальний контроль за утриманням хворих у лікарнях, в тому числі за діяльністю будинків для осіб похилого віку, будинків інвалідів тощо з активним упровадженням духовно-просвітницької діяльності серед хворих осіб.

У контексті вищевказаного, незайвим було б надання права представникам релігійних традиційно існуючих організацій здійснювати сумісно з державними органами, органами місцевого самоврядування й іншими добровільними організаціями соціальний контроль за діяльністю нетрадиційних для національної культури сект, спільнот, груп релігійного напрямку з метою захисту права громадян на збереження психічного здоров'я шляхом створення постійних експертних груп, які складаються з висококваліфікованих фахівців з психології, психотерапії, інформаційної біофізики.

В цілому, правовий зміст відносин релігійних організацій та держави можна охарактеризувати, сформулювавши такі положення:

- 1) щодо держави – вона захищає права і законні інтереси релігійних організацій; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству; сприяє становленню відносин взаємної релігійної та світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію чи не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; держава не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії; не втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій;
- 2) стосовно релігійних організацій – вони не виконують державних функцій, не висувують кандидатів до органів державної влади, не ведуть агітацію або фінансування виборчих кампаній кандидатів до цих органів; не беруть участь у діяльності політичних партій і не надають їм фінансової підтримки; але релігійні організації мають право брати участь у громадському житті.

Основною ідеєю Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» є участь релігійних організацій у громадському житті [5, 481], однак, на жаль, належними матеріальними нормами ця ідея не підкріплена. Релігійні організації не відокремлені від громадського життя і мають право користуватися поряд із іншими громадськими організаціями загальнодемократичними правами, серед яких – право представляти й захищати свої законні інтереси в органах державної влади, вносити пропозиції до органів державної влади та місцевого самоврядування, висловлювати своє ставлення до чинних нормативних актів у ЗМІ, вносити пропозиції про їхнє удосконалення. Отже, ці питання потребують доопрацювання і відповідного нормативного закріплення.

Література:

1. Цветков В.В. Демократія – Управління – Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства: Монографія / В.В. Цветков, В. П. Горбатенко. – К., 2001. – 248 с.
2. Гражданское общество. Мировой опыт и проблемы России / [А.Г. Володин и др.]. – М.: Эдиториал УРСС, 1998. – 311 с.
3. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року: станом на 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 25. – Ст. 283.
4. Новіков М.М. Об'єднання громадян у механізмі взаємодії держави і громадянського суспільства: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01: «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / М.М. Новіков. – Харків, 2002. – 18 с.

5. Органи державної влади України: Монографія / За ред. В.Ф. Погорілка. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2002. – 592 с.
6. Кормич Л.І. Громадські об'єднання та політичні партії сучасної України / Л.І. Кормич, Д.С. Шелест. – К.: АВРІО, 2004. – 262 с.

Кравчук М.В., ТНЕУ

ПРАВОВОЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ В ПЕРІОД ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

В данной статье анализируется массив законодательных актов, регулирующий базовые общественные отношения в период Гетманата П. Скоропадского, основы организации и правового закрепления деятельности военно-судовых институций Украины в указанный период, их полномочия и структура.

This article examines an array of laws regulating the basic social relations between Hetmanatu P. Skoropadsky, the legal basis for the organization and consolidation of military court institutions in Ukraine during this period, their powers and structure.

З усіх періодів розвитку Української держави на початку ХХ ст. найбільш суперечливою і малодослідженою є доба Гетьманату П. Скоропадського. На думку О. Тимощука: «з огляду ж на те, що П. Скоропадський прийшов до влади і позбувся її не шляхом всенародного волевиявлення, певної уваги для сучасної історико-правової науки набуває висвітлення особливостей утворення і функціонування гетьманської державної охоронної системи» [3, с. 4]. Для оцінки цього етапу українського державотворення важливим завданням є аналіз масиву нормативно-правових актів, які були покладені в основу національного державного будівництва на його початках. В першу чергу, визначальним було правове регулювання військового судівництва, оскільки питанням військової сфери гетьман надавав пріоритет. Адже в нормативно-правових актах найбільш повно віддзеркалюються бажані для держави і суспільства аспекти, форми, риси соціальних інститутів та напрями їхньої діяльності. Так, як кожна норма є варіантом ідеальної поведінки суб'єктів суспільних відносин, спланованих законодавцем, то закони і підзаконні акти є конкретизованим масивом умов, способів, форм, напрямів функціонування війська. Отже, нормативно-правова база – військове законодавство – є зовнішнім виразом політичної волі держави у сфері військового будівництва та слугує організаційно-правовими засадами його практичного здійснення. З огляду на вище вказане, метою представленої статті є дослідження базових нормативно-правових актів, правовий статус, організація, підсудність військово-судових інституцій Гетьманату.

Цій тематичі присвячені праці таких науковців: Л. Гарчевої, О. Копиленка, В. Кульчицького, О. Тимощука, Я. Тимченка, Б. Якимовича, групи авторів за загальною редакцією О. Кузьмука та інших. У розробках вказаних авторів, у тій чи іншій мірі, висвітлено історію становлення та діяльності правоохоронних і судових органів, військових формувань, проведений аналіз деяких нормативно-правових актів.